

УДК 094(477-25)“17”

Вілкул Тетяна Леонідівна,

ORCID 0000-0003-7974-7278,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
відділу стародруків та рідкісних видань Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна,

vsrv@nbuv.gov.ua

Вілкул Т.Л.

Маргіналії у Кир.4476п відділу стародруків та рідкісної книги НБУВ, початок Книги Буття

Резюме: Тези присвячені текстологічному порівнянню двох біблійних стародруків одним з ранньо-українських книжників. Примірник Острозької Біблії Кир.4476п Національної Бібліотеки України ім. Вернадського містить рукописні маргіналії, котрі видають вплив Краківської Біблії 1599 р.

Ключові слова: Острозька Біблія 1581 р., слов'янські стародруки, біблійні переклади, історія України

Abstract: This paper devoted to the text critical comparison of two early printed edition of the Bible by one of the Ukrainian bookmen. The copy of the Ostrog Bible from the collections of Vernadsky National library of Ukraine Kyr.4476p contains handwritten marginalia, which reveal the impact of the Krakow Bible (1599).

Keywords: Ostrog Bible of the 1581, Old Slavic prints, Biblical translations, Ukrainian history.

На прикладі Книги Вихід нам вдалося дізнатися, що більша частина маргіналій у примірнику Острозької Біблії Кир.4476п (далі: ОБ) є результатом звірки з Краківською Біблією 1599 р. (далі: Кр.1599) у колі Іоаникія Сенютовича поч. XVIII ст. Див. тези цієї конференції 2020 р.: Бондар Н.П.; Вілкул Т.Л., а також стаття вказаних співавторів, «Правди Книги Вихід очима читачів Острозької Біблії (за примірником Кир.4476п з фондів НБУВ)» у: «Київська Академія», 17, с. 68-98. Книгу Вихід для початкової обробки матеріалу було обрано

зумисне, оскільки перша книга Біблії може дати нетипову для П'ятикнижжя та решти ОБ картину, внаслідок так званого «феномена початку». Річ у тім, що початок роботи в залежності від психологічних характеристик працюючих, як правило, ознаменовано надлишковою або навпаки, недостатньою увагою, оскільки переписувачі та коментатори ще не пристосувалися повністю до тексту й робота не стала рутинною. Звернемося тепер до текстології першої книги Біблії.

Спробуємо закласти ще один «шурф», цього разу в першій та другій главах Книги Буття. Ми будемо писати про «основного» коментатора, котрий лишив на берегах головну частину маргіналій. Для кращої візуалізації підкреслено ті вирази ОБ, які потребували коментарів, курсивом подано власне маргіналії ОБ, напівжирним – відповідники слів чи частин слів у польськомовних виданнях. Так само як і в Книзі Вихід, текст ОБ порівнювався нашим книжником переважно з Кр.1599. Звичайно, є такі вірші, де при порівнянні записи в ОБ дають варіант одразу кількох польськомовних видань (окрім Кр.1599 – Краківської Біблії 1563 р., Несвизької, Радзивилівської) або принаймні ще одного-двох із названих текстів. Пор. записи до віршів Бут.1.10 (див. «състави» - «зобрана» ОБ, та «zebranie» у решті текстів), а також Бут.1.11, 1.18, 2.1, 2.8, 2.9, 2.10, 2.13, 2.15, 2.18 та ін. Зауважимо, що усіх трьох видань стосуються лише Бут.1.10 та Бут.1.11.

Проте у коментарях до слова «твердь» з віршів Бут.1.6-1.7 бачимо вислів «*у^твер^жс* | або: *ро^ста^с»* - і він маркує запозичення саме з Кр.1599, де в основному тексті «**Utwierdzenie**», а на берегах «**roścağ Н.**» (позначення «Н.» у Кр.1599 відсилає читача до вар. давньоєврейського П'ятикнижжя, так само як «G.» до грецької Септуагінти). Натомість Несвизька в цьому місці має «*powietrze*», Краківська 1563 р. «*rozpostrzenie*», а Радзивилівська «*twerdza*».

Ще один подібний приклад – Бут.2.5, де до слова ОБ «злакъ» бачимо маргіналію «*ро^жчка*», а в Кр.1599 «**różczkę**», тоді як в інших «*drzewo*», «*datorośl*», «**roszczkę**». Щоправда, близький і останній варіант (з

Радзивілівської Біблії), однак відрізняються літери «ж» чи «ш». Окрім того, у коментарі до закінчення цього ж вірша щодо того, що таке «былие травное», якому «прозабноути» прочитуємо «*вини^кнути*», що знов-таки, відповідає Кр.1599 «**wyniknęło**», тоді як в інших виданнях «rosło» та «wzeszło».

Аналогічні випадки див. також у віршах Бут.1.14, 2.13. Зустрічаються й такі приклади, коли слову ОБ відповідає коментар-маргіналія у 2-3 слова. Відповідники в інших польськомовних виданнях бачимо часткові (або перша, або друга частина виразу). За принципом «бритви Оккама» теж будемо припускати, що книжник запозичав з Кр.1599, де присутній вираз повністю (часто – в основному тексті та на берегах), а не з двох-трьох видань одночасно. Див. Бут.2.4 та 2.7.

Лише в одному прикладі задіяні, схоже, були все ж таки два видання – у Бут.2.6. Книжник пояснював для себе, що таке джерело, котре напоює рай, і до слова ОБ «источникъ» додав аж три відповідники «*здpo'' або | мгла | пара*». При цьому в Кр.1599 бачимо в основному тексті «**zdróy**», на берегах же «**Para N.**». При цьому окремо тільки «Para» у Несвизькій та тільки «zdroy» у Радзивілівській. А ось «**mgła**» присутнє лише у Краківській 1563 р. Втім, судячи з розташування приписок та пояснюючої ремарки «або», дуже вірогідно, що початковий запис містив лише «*здpo'' або | пара*», а слово «мгла» було втиснуто між рядками пізніше. Оскільки почерк той самий, відтак, це матеріали з довгого обдумування облаштування первісного Раю нашим книжником.

Слід додати, в усіх наведених прикладах з усіх видань йдеться про арк.1-2 другої пагінації.

Маргіналії ОБ починаються від самого початку Буття, що означає, що «основний коментатор» поставив собі за мету саме систематичне звіряння. Основним джерелом однозначно була Кр.1599. Схоже, йому було особливо цікаво узгодити пояснення та маргіналії на берегах Краківської біблії 1599 р. (частина з яких відсилала до давньоєврейського та грецького тексту) з

читаннями Острозької біблії. Разом з тим, книжник порівнював не тільки замітки на берегах, а й біблійні вірші з основного тексту. Польськомовний текст він залучав для пояснення незрозумілих йому або темних слів та виразів. Звичайно, «критерії незрозумілості» в нього та сучасних читачів не цілком збігаються. Скажімо, жодний із сучасних читачів не перейматиметься проблемою, що таке «источникъ», хоча слово «твердь» все ж таки мабуть потребуватиме пояснення.